

AUTOBIOGRAFIA nr 1 (10) 2018 s. 7–12
ISSN 2353-8694
DOI: 10.18276/AU.2018.1.10-01

WSTĘP

INGA IWASIOŃ*
Uniwersytet Szczeciński

Eseizowanie

Streszczenie

Autorka wyjaśnia termin „eseizowanie” przez analogię z teorią autobiografii. Zadaje pytania wstępne o kobiecy esej oraz o wpływ krytyki literackiej na przyporządkowania gatunkowe. Przywołuje przykłady napisanych przez kobiety książek eseistycznych, wskazując, iż ich „eseistyczność” i „autobiograficzność” są umowne i zależne od instytucji takich jak wydawnictwa, nagrody literackie, krytyka, uniwersytet.

Słowa kluczowe

esej, autobiografia, eseistyczność, autobiograficzność, pisarstwo akademickie, krytyka literacka, nagroda literacka

Dlaczego we wstępie do numeru, zawierającego szkice o eseistyce kobiet nacechowanej autobiograficznie, używam nieterminu, zwróconego ku procesowi i czynności? Piszę: *eseizowanie*, a nie po prostu esej autobiograficzny? Autorki i autorzy numeru zajmują się zarówno tekstami nienasuwającymi wątpliwości klasyfikacyjnych, jak i pograniczami gatunków. Niekiedy „eseizują” narracje w lekturze. Gatunki współczesnego piśmiennictwa (i hybryd komunikacyjnych spotykanych w internecie czy w galerii sztuki) są nadal zmaczone, nic się nie zmieniło od czasu, gdy taką diagnozę postawił Clifford Geertz, choć tamta dotyczyła nauk społecznych, a my chcemy przepatrywać szczególnie wrażliwe pogranicze teorii i praktyk piśmiennych. Dyskutując o pisarstwie kobiet, używamy chętnie innej metafory – marginesu

* Kontakt z autorką: ingaa@op.pl

czy obrzeża – mając na myśli zarówno suplementarność doświadczenia oraz historii kobiet, jak i pozycję reprezentujących je tekstów w kanonie czy instytucjach literatury.

Zmiana formy nazwy gatunkowej na czasownikową dokonała się najpierw w języku krytycznym dotyczącym autobiografii: mówimy o autobiografizowaniu (które miałoby swoją stronę czynną i bierną), a jeszcze częściej o autobiograficzności (jak Małgorzata Czermińska w szkicu *Ruchome granice autobiograficzności*¹).

Autobiografizowanie lub eseizowanie ma miejsce wówczas, gdy przekształca się jakąś jedną formę w drugą, pracuje na matrycy należącej do zdefiniowanego pola. Eseizować, autobiografizować, feminizować – za każdym razem odrywamy się od utwardzonego gruntu. Autobiografizujemy i eseizujemy także w nauce, choć nieśmiało, bo współczesny polski uniwersytet stawia warunki, które nie sprzyjają pozostawianiu w wywodzie czytelnym tropów „ja”. Ten odwrót od podmiotowości zaskoczył nas w środku prac nad problematyką tożsamościową.

Być może więc eseizowanie i autobiografizowanie są gestami pisarskimi wykraczającymi poza poetykę, swoistymi mechanizmami oporowymi wobec instytucjonalnych przymusów. Wydaje się, że z eseizowaniem jest podobnie jak z literackością: rozszczelnienia niepokoją i wywołują panikę gatunkową.

Autorki i autorzy tego numeru nie poprzestają na ogólnym, choć trafnym twierdzeniu, iż autobiograficzny esej kobiecy to hybryda i przydarza się wybranym, że z wielu powodów esej uchodził długo za gatunek męski, lecz ma ważną pozycję w kobiecym samo(u)stanowieniu.

Warto przeanalizować płęć tego gatunku w świetle działań porządkujących, podejmowanych przez zorganizowane gremia krytyczne. Najłatwiej prześledzić nagrody twórcze. Osobną kategorię dla eseistyki wyznacza regulamin Nagrody Literackiej Gdynia, co roku można w niej nominować do pięciu książek. Na stronie nagrody znajdują się informacje od 2006 roku, w którym do finału nie zakwalifikowano żadnej autorki. Potem było tak: w roku 2007 Joanna Orska, *Liryczne narracje. Nowe tendencje w poezji polskiej 1989–2006*²; w 2009 roku Justyna Jaworska, *Cywilizacja „przekroju”. Misja obyczajowa w magazynie ilustrowanym*³, oraz Maria Poprzęcka, *Inne obrazy. Oko, widzenie, sztuka. Od Albertiego do Duchampa*⁴; w 2010 roku Anda Rottenberg, *Proszę bardzo*⁵; w 2013 roku Małgorzata Szpakowska, *„Wiadomości*

¹ Małgorzata Czermińska, „Ruchome granice autobiograficzności”, *Opcje* 86 (2012), 1: 27.

² Joanna Orska, *Liryczne narracje. Nowe tendencje w poezji polskiej 1989–2006* (Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2006).

³ Justyna Jaworska, *Cywilizacja „Przekroju”. Misja obyczajowa w magazynie ilustrowanym* (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008).

⁴ Maria Poprzęcka, *Inne obrazy. Oko, widzenie, sztuka. Od Albertiego do Duchampa* (Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2008).

⁵ Anda Rottenberg, *Proszę bardzo* (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2009).

Literackie” prawie dla wszystkich⁶; w 2014 roku Ewa Graczyk, *Od Żmichowskiej do Masłowskiej. O pisarstwie w nadwiślańskim kraju*⁷; w 2016 roku Lidia Kośka, *Lec. Autobiografia słowa*⁸, oraz Renata Lis, *W lodach Prowansji. Bunin na wygnaniu*⁹; w 2017 roku Monika Muskała, *Między Placem Bohaterów a Rechnitz. Austriackie rozliczenia*¹⁰; wreszcie w 2018 roku Dorota Masłowska, *Jak przejąć kontrolę nad światem, nie wychodząc z domu*¹¹.

To bardzo ciekawe zestawienie, pokazujące proces eseizowania w jednym z ważnych sensów, a więc instytucjonalizowania książek na pozycji „eseistycznej”. Od razu widać, że są to bardzo różne narracje. Oczywiście, gdyby je zestawić z męskimi, mającymi znaczącą przewagę liczebną, bo Nagroda Gdynia nie należy do tych proparytetowych, okazałoby się, że autorzy regulaminu i kapituła chcą w tej kategorii zmieścić tzw. inne, wypadające z worka z etykietą „proza”. Te praktyczne względy mimo wszystko przypominają dylematy poetyki, więc zapytajmy, co podkreślają nominacje. Najliczniej reprezentowane są książki naukowe, zachowujące sztywne zasady wywodu akademickiego lub ostrożnie je rozstruwające na rzecz popularyzatorstwa. Do eseju zaliczono autobiografię Andy Rottenberga i rozmowy Moniki Muskały, a także felietony Doroty Masłowskiej. Wszystkie te interesujące książki mają z sobą niewiele wspólnego. Tylko trzy – Doroty Masłowskiej, Ewy Graczyk oraz Renaty Lis – tematyzują aspekt autobiograficzny narracji, lecz każda z innych powodów.

Metoda Masłowskiej wydaje się najbardziej konserwatywna; pisarka wybiera punkt widzenia (niewychodzenie z domu, śledzenie świata za pomocą mediów, pozycja antropolożki), który pomaga jej określić własną, zakreśloną starannie, przez to nieryzykowną rolę outsiderki.

Ryzykowna gra toczy się w polu nauki, gdy uczona eseizuje autobiograficznie w monografii na stopień, jak czyni to Ewa Graczyk. *Od Żmichowskiej do Masłowskiej. O pisarstwie w nadwiślańskim kraju* zawiera rozszerzone i zmienione teksty publikowane wcześniej. W chronologii odnotowanej w nocy edytorskiej zobaczyć można ewolucję zainteresowań: od romantyzmu do współczesności, od twórczości europejskiej do regionalnej. Najważniejsze wydaje się jednak uszczegółowienie rozpoznań dokonanych w wymienionych powyżej pracach.

⁶ Małgorzata Szpakowska, *„Wiadomości Literackie” prawie dla wszystkich* (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2012).

⁷ Ewa Graczyk, *Od Żmichowskiej do Masłowskiej. O pisarstwie w nadwiślańskim kraju* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013).

⁸ Lidia Kośka, *Lec. Autobiografia słowa* (Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma, 2015).

⁹ Renata Lis, *W lodach Prowansji. Bunin na wygnaniu* (Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2015).

¹⁰ Monika Muskała, *Między Placem Bohaterów a Rechnitz. Austriackie rozliczenia* (Kraków: Fundacja Korporacja Ha!art, 2016).

¹¹ Dorota Masłowska, *Jak przejąć kontrolę nad światem, nie wychodząc z domu* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2017).

Książka zawiera jedenaście rozpraw napisanych w różnych poetykach. To ważne: Ewa Graczyk od początku stosowała różne rejestry pisarstwa humanistycznego, a *Od Żmichowskiej...* zadeklarowała zacieranie granic pomiędzy pisaniem naukowym a jego zewnętrzem, planem autobiografii humanistki. Gest wpisania w książkę naukową kilku fragmentów o charakterze autobiograficznym ma u Graczyk związek z założeniami metodologicznymi, przede wszystkim zaś z krytyką feministyczną. Esej *Moja Mama patrzy w dal* stanowi dopełnienie wywodów na temat pochodzenia, pamięci, genealogii, podejmowanych wcześniej.

Graczyk, bezpośrednio lub aluzyjnie, przywołuje autobiograficzny rodowód wielu tekstów mieszczących się w polu krytyki feministycznej. Od Simone de Beauvoir poczynając, przez Virginie Woolf, ale i teoretyczki współczesne, takie jak Rosi Braidotti oraz Eve Kosofsky Sendgwick, elementy autobiografii stają się częścią dowodu w sprawie uczestnictwa kobiet w kulturze. Szczególną pozycję zajmują tu postacie rodziców, których wspomnianie wchodzi w tryby teorii psychoanalitycznych, feministycznych, genderowych. Wystarczy wspomnieć, bliskie także Graczyk, teksty Rolanda Barthesa, stosowane przez tego autora praktyki autobiograficzne, by odnaleźć uzasadnienie dla otwierania bardzo intymnej narracji obok analiz tekstów literackich.

Pozostałe teksty tomu napisane zostały w różnym czasie, lecz niemal we wszystkich działa scalająca podmiotowość, silniejsza od samych założeń metodologicznych.

Gdyby rozważać naukowe walory *Od Żmichowskiej...*, uwagę zwrócić powinna kumulatywność metodologiczna i stylistyczna. Nie tylko literackość języka, ale przede wszystkim układanie doświadczeń badaczki, czytelniczki, córki w „książkę zdarzeń”. Dzięki tym cechom mogą przyjąć, że Graczyk pisze eseje i umieszcza je w ramie formalnej książki akademickiej.

Jak trudne to zadanie, wiemy nie tylko z doświadczenia, ale i z dziejów książek. Prawdopodobnie najbardziej znaną książką eseistyczną lat dziewięćdziesiątych są *Szczeliny istnienia* Jolanty Brach-Czajny¹². Obecne wznowienie pozwala zrekonstruować rolę, jaką odegrały. Nie wróć jednak do dziesiątek, setek tekstów omawiających lub rozwijających wywód filozofki, lecz przywołam kilka odpowiedzi na ankietę pt. *Efekt szczelin*, rozpisaną przez czasopismo internetowe „Mały Format”¹³ z okazji obecnej edycji.

W ankiecie mowa o eseju, ale autobiografia jest tu obecna pod pseudonimem doświadczenia. Dopiero gdy przypomnimy sobie, że po *Szczelinach...* Brach-Czajna opublikowała *Błony umysłu*¹⁴, ze wstępnym manifestem na temat imion antenatek, zyskujemy prawo czytania szczelin autobiograficznych, rozpoznania w pierwszoosobowych miejscach narracji głosu narratorki.

¹² Jolanta Brach-Czajna, *Szczeliny istnienia* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1992).

¹³ Andrzej Frączysty, „Efekt szczelin – ankietę literacka”, *Mały Format* 4 (2018), dostęp 12.09.2018, <http://malyformat.com/tag/cykl-szczeliny-istnienia/>.

¹⁴ Jolanta Brach-Czajna, *Błony umysłu* (Warszawa: Sic!, 2003).

Przypomnę, że obie książki, z pewnością ważne dla feminizmu i filozofii, wychodzą ze skorupki dyskursu naukowego przez pominięcie przypisów i bibliografii.

W ankiecie „Małego Formatu” o roli Brach-Czainy w swojej biografii twórczej pisze też Renata Lis, nominowana za *W lodach Prowansji. Bunin na wygnaniu*. Lis nie tyle eseizuje, ile uprawia esej o biografiach twórców. Nie musi eseizować, ponieważ nie pilnuje jej instytucja nauki – jak innych piszących z listy Nagrody Gdynia. Pisanie na styku literatury i autobiografii przychodzi jej tak łatwo, jakby było podstawowym językiem.

Tak dzieje się też w *Lesbos*¹⁵, książce pod wieloma względami ciekawszej z punktu widzenia podjętych w tym numerze tematów, ponieważ realizującej wiele postulatów „odzyskiwania”: historii literatury, tekstów, przestrzeni, tożsamości. Przez biografie zapomnianych lub upodrzędzonych lesbijek Lis zbliża się do wyspy Lesbos i własnej tożsamości. Stanowiącą kodę podróż na Lesbos wykreśla linie między zgubionymi śladami miłosnego pisma/głosu/doznania a zadrutowanymi egzystencjami uchodźców, szukających swojego losu. Wartość *Lesbos* tworzy przede wszystkim nietajona obecność narratorki, jej egzystencjalna „interesowność” i praca także nad własną pamięcią.

Nietrudno zauważyć, że eseizowanie i autobiografizowanie stopniuje się ze względu na instytucjonalne ciężenia – zobowiązania wobec konwencji z jednej, dokonywane klasyfikacje z drugiej strony.

Można by więc ten numer pisma rozpocząć postulatem stworzenia antologii eseju kobiecego oraz ich interpretacji, bez przymusu tworzenia poetyki normatywnej.

Bibliografia

- Brach-Czaina, Jolanta. *Szczeliny istnienia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1992.
- Brach-Czaina, Jolanta. *Błony umysłu*. Warszawa: Sic!, 2003.
- Czermińska, Małgorzata. „Ruchome granice autobiograficzności”. *Opcje* 86 (2012): 24–29.
- Graczyk, Ewa. *Od Żmichowskiej do Masłowskiej. O pisarstwie w nadwiślańskim kraju*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013.
- Jaworska, Justyna. *Cywilizacja „Przekroju”. Misja obyczajowa w magazynie ilustrowanym*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.
- Kośka, Lidia. *Lec. Autobiografia słowa*. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma, 2015.
- Lis, Renata. *W lodach Prowansji. Bunin na wygnaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2015.
- Lis, Renata. *Lesbos*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2017.

¹⁵ Renata Lis, *Lesbos* (Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2017).

- Masłowska, Dorota. *Jak przejść kontrolę nad światem, nie wychodząc z domu*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2017.
- Muskała, Monika. *Między Placem Bohaterów a Rechnitz. Austriackie rozliczenia*. Kraków: Fundacja Korporacja Ha!art, 2016.
- Orska, Joanna. *Liryczne narracje. Nowe tendencje w poezji polskiej 1989–2006*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2006.
- Poprzęcka, Maria. *Inne obrazy. Oko, widzenie, sztuka. Od Albertiego do Duchampa*. Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2008.
- Rottenberg, Anda. *Proszę bardzo*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2009.
- Szpakowska, Małgorzata. *„Wiadomości Literackie” prawie dla wszystkich*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2012.

Essay-ing

Summary

The Author of this very article explains the term ‘essay writing’ through the analogy with the theory of autobiography. Main questions, asked throughout the article, concerns ‘womens essay’ and influence of literary criticism on multiple genre conventions. Furthermore there are discussed a few examples of women writers and their work in the field of ‘literary essay’. Books, written by women, sometimes described as ‘essayistic’ or ‘autobiographical’, remain dependent on different institutions, such as: publishing houses and universities, and are related to literary criticism and awards.

Keywords

essay, autobiography, essayistic, autobiographical, academic writing, literary criticism, awards in literature

Translated by Inga Iwasiów

PROSIMY O CYTOWANIE TEGO ARTYKUŁU JAKO:

Inga Iwasiów, „Eseizowanie”, *Autobiografia. Literatura. Kultura. Media* 1 (2018), 10: 7–12. DOI 10.18276/au.2018.1.10-01